

<https://doi.org/10.36719/2706-6185/38/31-35>

Şəhanə Əsgərova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
doktorant
shahanaasgarova@gmail.com

Bədii mətnlərdə üslubi fiqurların rolu

Xülasə

Məqalədə fransız dilində yazılmış bədii mətnlərdə ən çox istifadə olunan üslubi fiqurlardan bəhs olunur. Elmi, publisistik mətnlərdən fərqli olaraq bədii mətn daha rəngarəngdir. Bədii mətnlər daha zəngin dil xüsusiyyətlərinə malikdirlər. Bədii mətnlərdə əsas xammal olan sözdən məharətlə seçib işlətmək tələb olunur. Sözüün əlavə məna kəsb etməsi, müəyyən fonetik dəyişikliyə məruz qalması, sözlərin məna köçürülməsi, cümlə konstruksiyasının dəyişməsi nəticəsində obrazlı ifadələr olan üslubi fiqurlar yaranır. Üslubi fiqurlar müəyyən standartdan kənaraçıxma nəticəsində yaranır. Üslubi fiqurlar daha ekspressiv, emosional və obrazlı ifadələrin yaranmasına xidmət edir. Fransız dilçilik ədəbiyyatında troplar da fiqurlara aid edilir. Həm məcazlar, həm də fiqurlar nitq emosionallığını artıran vasitələrdir. Yazıçı frazeoloji, leksik və fonetik dil vahidlərindən istifadə edərək fikrini oxucuya daha təsirli ifadələrlə çatdırır. Yaranmasına görə fiqurlar müəyyən təsnifat əsasında qruplaşdırılmışdır. Üslubi fiqurlar (metafora, metonimiya, sinekdoxa, təcəssüm, təkrir, antiteza, alliterasiya və s.) bədii əsərlərdən seçilmiş nümunələr əsasında verilmiş və onların bədii mətnlərdə funksiyaları araşdırılmışdır. Fiqurlar Kvintiliandan müasir dövrə qədər öz aktuallığını qoruyub saxlamışdır.

Açar sözlər: *üslub, fiqur, bədii mətn, obrazlı dil, leksik-semantik xüsusiyyətlər, məcazi məna*

Shahana Asgarova
Azerbaijan State Pedagogical University
Ph. D. student
shahanaasgarova@gmail.com

The Role of Stylistic Figures in Literary Texts

Abstract

The article talks about the most used stylistic figures in literary texts written in French. Unlike scientific and journalistic texts, literary text is more colorful. Literary texts have richer linguistic features. The word, which is the main raw material in literary texts, is required to be chosen and used skillfully. As a result of adding additional meaning to a word, undergoing a certain phonetic change, transferring the meaning of words, and changing the sentence construction, stylistic and changing the sentence construction, stylistic figures with figurative prayers are created. Stylistic figures are created as a result of deviation from a certain standard. Stylistic figures serve to create more expressive, emotional and figurative expressions. In French linguistic literature, tropes are also referred to figures. Both metaphors and figures are tools that increase the emotionality of speech. The writer uses phraseological, lexical and phonetic language units to convey his idea to the reader with more effective expressions. According to their creation, the figures are grouped based on a certain classification. Stylistic figures (metaphor, metonymy, synecdoche, personification, repetition, antithesis, alliteration, etc.) were given based on examples selected from artistic works and their functions in artistic language were investigated. The figures have remained relevant from Quintilian to modern times.

Keywords: *style, figure, literary text, figurative language, lexical-semantic features, figurative meaning*

Giriş

Elmi, publisistik və epistolaryar mətnlərdən fərqli olaraq, bədii mətnlərdə nitqə əlavə emosional-lıq vermək üçün müxtəlif üslubi fiqurlardan istifadə edilir. Ədəbiyyatşünaslıqda geniş istifadə olunan anlayışlar arasında üslub anlayışı ən geniş yayılmış və eyni zamanda ən çətin anlayışlardan biridir (Schaeffer, 2015, s. 14). Üslubi fiqurlar hələ antik dövrlərdən filosofların diqqətini cəlb etmişdir. Üslubi fiqurlar standart normadan kənaraçıxma nəticəsində yaranır və fikrin obrazlı ifadəsi üçün mühüm rol oynayır. Ş. Balli dilin estetik dəyərini obrazlı dildə görmüş, obrazlı dili sadəcə estetik ehtiyacın məhsulu deyil, insan ruhunun zərifliyinin nəticəsi olduğunu qeyd etmişdir (Bally, 1951, s. 184). Fransız dilçilik ədəbiyyatında troplar, yəni məcazlar da fiqurlara aid edilir. Həm məcazlar, həm də fiqurlar nitq emosionallığını artıran, bədii mətnlərə estetik, ekspressivlik bəxş edən vasitələrdir. Troplar və fiqurların müxtəlif bölgüləri mövcuddur. Fontanier əsas troplara metafora, metonimiya, sinekdoxa, litota, hiperbola, ironiya və müqayisəni daxil etmişdir (Fontanier, 1968, s. 507). Fiqurlar hər bir dilin öz qanunları əsasında formalaşır. Yazıçı və şairlər öz əsərlərində estetik zövqü artırmaq, əsərə canlılıq bəxş etmək üçün dilin lüğət tərkibini təşkil edən sözlərin zəngin təbiətindən doğan müxtəlif priyomlardan istifadə edirlər.

Sözlərin geniş fontetik, leksik və qrammatik imkanlarından istifadə edərək müəllif çatdırmaq istədiyi fikirləri daha rəngarəng, emosional, təsirli ifadə edir. Fransız dilində yazılmış bədii mətnlərdə ən çox rast gəlinən bir neçə üslubi fiqurun yaranmasına və bədii mətnlərdə roluna nəzər yetirək.

La comparaison imagée – təşbeh bədii əsərlərə obrazlılıq bəxş edən, ən çox istifadə olunan, müqayisə əsasında yaranan üslubi fiqurdur. Təşbehdə üç əsas komponent vardır; müqayisə olunan, müqayisə edilən və müqayisə qoşması. Fransız dilində *comme, tel, pareil* qoşmalarından və *paraître, ressembler à, sembler, avoir l'air de* feillərindən istifadə olunur.

La forêt s'assoupissait autre de nous, telle une ruche morte (Schmitt, 2021, s. 57).

La mer semble un troupeau secouant sa toison (V. Hugo. Notre-Dame de Paris).

Qeyd olunan nümunədə “meşə pətəyə, dəniz isə yununu silkələyən sürüyə bənzədilmişdir”. Müəllif müqayisədən istifadə etməklə fikrini daha təsirli ifadə etmişdir.

La métaphore – metafora yunan dilindən tərcümədə köçürmə deməkdir. Aralarındakı müəyyən oxşarlığa görə bir əşya və ya hadisəyə aid hər hansı əlamət və ya xüsusiyyət başqa əşya və hadisə üzərinə köçürülür. Metafora da təşbeh kimi müqayisə əsasında yaranır, lakin təşbehdən fərqli olaraq, müqayisə qoşmasından istifadə olunmur. Sözlərin metaforlaşması nəticəsində bir çox atalar sözləri, idiomatik ifadələr yaranmışdır. Bədii əsərlərdə istifadəsinə, dilin lüğət tərkibinin zənginləşməsindəki roluna görə metafora məcazın digər növləri ilə müqayisə edilə bilməz.

Toute âme est un cratère et tout peuple un volcan (V. Hugo).

Le printemps tardait (Schmitt, 2021, s. 290).

Metaforanın köməkliyi ilə dövrün ictimai-siyasi portreti yaradılır, personajın daxili aləmi açılır, təbiətin təsviri müxtəlif obrazlı ifadələrlə verilir.

La personnification – təcəssüm. Bu fiqur vasitəsilə insana aid əlamət və xüsusiyyətlərin cansız və mücərrəd varlıqların üzərinə köçürülməsi ilə onların canlı təsviri yaradılır. Təcəssüm yaranmasına görə ən qədim fiqurlardan hesab olunur. Hələ antik dövrlərdən etibarən insanlar yağışın yağmasını, küləyin əsməsini, göy gurultusu və müxtəlif təbiət hadisələrini, yeri, göyü, dağları canlı təsvir etmişdilər. Bədii əsərlərin təsir gücünü artırmaq, əsərə obrazlılıq vermək üçün bu gün də qələm ustaları bu fiqurdan məharətlə istifadə edirlər.

Soudain une idée le redresse (Schmitt, 2021, s. 30).

Le vent qui gémit, le roseau qui soupire (Lamartine. Le Lac).

Təcəssüm vasitəsilə canlı varlıqlar sanki hərəkətə gəlir.

Bədii əsərlərdə çox istifadə olunan fiqurlardan biri də ironiyadır.

Qədim dövrlərdən ritoriklər **ironiyanı** (istehza) da troplar arasında qeyd etmişlər. Ironiya da antifrız kimi əks mənə ifadə edən bir fiqurdur. Birinci əsrin sonlarına yaxın Kvintilian “ironiya trop kimi”, “ironiya üslubi fiqur kimi” olmaqla ironiyanı iki cür fərqləndirmişdir (Perrin, 1996, s. 89-90). Ironiyanı trop, yəni məcaz adlandırmaq fikri ilə tamamilə razılaşmaq olar. Çünki ironiya ilə işlənən cümlənin komponentləri öz həqiqi mənalarından tamamilə uzaqlaşmış olur. Ironiyanı yalnız

kontekst daxilində, hər hansı bir situasiyada başa düşmək mümkündür. İroniya vasitəsilə personajların hərəkətinə, xarakterinə, dövrün ictimai-siyasi prizmasına istehsalı bir fikir ifadə olunur.

La métonymie – metonimiya yunan dilindən tərcümədə ad dəyişmə deməkdir. İki və daha artıq əşya arasında olan müəyyən məntiqi əlaqəyə əsaslanan məcaz növüdür. Metonimiyada aralarındakı məntiqi əlaqəyə görə sözlərin birinin adı başqasına köçürülür. Metonimiyanın köməyi ilə müəllif bir obyektin adını dəyişib başqa bir adla adlandıraraq oxucunun diqqətini daha çox cəlb edir.

Tout le village te le confirmera (Schmittl, 2021, s. 101).

Elle nous quitta pour la tombe (la tombe = la mort) (V. Hugo).

La synecdoque – sinekdoxa. Bəzən əsərə canlılıq, obrazlılıq vermək üçün müəllif bütövün yerinə onun bir hissəsini verməklə, cəmin əvəzinə tək işlətməklə kifayətlənir. Bu sinekdoxa adlanır.

Les bras de l'homme sont des ailles sans plumes (V. Hugo).

L'euphémisme – evfemizm yunan sözü olub, yaxşı danışan deməkdir. Evfemizm sərt, kobud mənanı daha yumşaq ifadə etmək üçün işlədilir. Bədii mətnlərə estetik ruh bəxş edən bu fiqurdan danışq dilində də çox istifadə olunur.

Məsələn, “ölmək” sözü bədii əsərlərdə müxtəlif evfemizmlərlə verilir və bu fikrin daha yumşaq ifadəsinə xidmət edir.

Cette petite grande âme venait de s'envoler (V. Hugo).

La servante au grand cœur dont vous étiez jalouse,

Et qui dort son sommeil sous une humble pelouse (Baudelaire).

Je répandis la terre du sommeil sur le front de dix – huit printemps (Chateaubriand).

La litote – litota kiçiltmə, yüngülləşdirmə deməkdir. Mübaliğənin əksinə olaraq, litota vasitəsilə müəllif fikrini daha yüngül ifadə edir.

“*Va, je ne te hais point*” (Pierre Corneille, *Le Cid*) – “get, mən artıq sənə nifrət etmirəm”, “səni sevirəm” ifadəsinin yerinə işlənilib.

La périphrase – perifraza təkrardan boyun qaçıрмаq üçün şəxsi, əşyanı bir qrup sözlərlə ifadə edən fiqurdur. Fontaine təmsillərində perifrazardan daha çox istifadə etmişdir. Bu fiqur bədii mətnlərdə təkrardan uzaqlaşmağa, fikrin ifadəsi üçün yeni ifadələr yaratmağa xidmət edir.

Celui de qui la tête au ciel était voisine

Et dont les pieds touchaient à l'empire des Morts (Fontaine, *Le chêne et le roseau*).

L'hyperbole – hiperbola şişirtmə, mübaliğə deməkdir. Bədii mətnlərdə tez-tez rast gəlinən bu fiqur vasitəsilə fikir daha emosional, daha cəzbedici və daha şişirdilmiş şəkildə ifadə olunur.

Vive l'empereur! furent poussées par la multitude enthousiasmée. Enfin tout frissonna, tout remua, tout s'ébranla. Napoléon était monté à cheval. Ce mouvement avait imprimé la vie à ces masses silencieuses, avait donné une voix aux instruments, un élan aux aigles et aux drapeaux, une émotion à toutes les figures. Les murs des hautes galeries de ce vieux palais semblaient crier aussi ; Vive l'empereur! Ce ne fut pas quelque chose d'humain, ce fut une magie, un simulacre de la puissance divine, ou mieux une fugitive image de ce règne si fugitif. L'homme entouré de tant d'amour, d'enthousiasme, de dévouement, de vœux, pour qui le soleil avait chassé les nuages du ciel, resta sur son cheval... Au sein de tant d'émotions excitées par lui, aucun trait de son visage ne parut s'émouvoir (Balzac) (Fromolague).

Balzak Napoleonun qüdrətini daha şişirdilmiş ifadələrlə təsvir edir.

Eyni zamanda təkrir, antiteza, xiazm və təcəssümdən də istifadə olunmuşdur.

Bədii mətnlərdə müəllif bəzi fikirlərə diqqəti daha çox cəlb etmək üçün söz və ya ifadələri müxtəlif cür təkrar etməli olur.

La répétition – təkrir sözlərin müəyyən qayda əsasında təkrar olunması ilə yaranan üslubi fiqurdur. Təkririn müxtəlif növləri vardır.

L'anaphore – anafora təkririn bədii əsərlərdə ən geniş istifadə edilən bir növü olub, eyni sözün və ya ifadənin, misranın və ya cümlənin əvvəlində təkrar olunması ilə yaranan üslubi fiqurdur.

Huit milliards de personnes habitent désormais la Terre. Huit milliards de personnes pompent de l'essence, du gaz, conduisent des voitures, empruntent des trains, circulent en avion, consomment de l'électricité. Huit milliards de personnes jettent des sacs plastiques qui crittent les paysages et souillent les océans. Huit milliards de personnes agrandissent l'espace urbain en

réduisant l'espace végétal. *Huit milliards de personnes* demandent à se nourir alors que la terre exangue s'épuise. *Huit milliards de personnes* réclament de la viande, plus que ce que les animaux n'en fournissent. *Huit milliards de personnes* misent sur une industrie qui encrasse le ciel, empoussièrent les poumons, intoxique rivières et fleuves, détruit flore et faune. *Huit milliards de personnes* polluent l'atmosphère. *Huit milliards de personnes* ne pensent qu'à leurs profits, qu'à leurs plaisirs. *Huit milliards de personnes* ne veulent rien changer pendant que tout change (Schmittl, 2021, s. 28).

Göründüyü kimi, müəllif "səkkiz milyard insan" ifadəsini on dəfə təkrar edərək, yer üzərində yaşayan səkkiz milyard insanın təbiətdən, təbii ehtiyatlardan necə istifadə etməsinə, ətraf mühitə biganə qalmasına diqqəti cəlb etmişdir.

L'épiphore – epifora və ya antistrofa eyni nitq vahidi olan misranın və ya cümlənin sonunda təkrar olması nəticəsində yaranan üslubi fiqurdur.

Mais il n'enseignait rien celui-là, ne savait rien, ne souhaitait rien (Flaubert).

L'anépiphore – anepifora və ya epistrofa misra və ya cümlənin eyni nitq vahidi ilə başlaması və bitməsi ilə yaranan üslubi fiqurdur.

Mes semblables se seraient rendu compte qu'ils n'étaient pas...*mes semblables* (Schmittl, 2021, s. 39).

L'Anadiplose – anadiplosis təkririn növlərindən biri olub, əvvəlki misra və ya cümlədəki son sözün növbəti misra və ya cümlənin əvvəlində təkrarlanmasından ibarət olan bir fiqurdur.

...il me conduisait aux Bouffons, à un concert, à un bal, où j'espérais rencontrer une maîtresse. Une maîtresse! c'était pour moi l'indépendance... (Balzac).

Le parallélisme – paralellizm oxşar uzunluqlu, eyni qurulmuş cümlə seqmentlərinin təkrarından ibarət üslubi fiqurdur.

Dieu aime les oiseaux et inventa les arbres.

L'homme aime les oiseaux et inventa les cages (J. Deval) (Djabbarov, 2015, s. 262).

Le chiasme – xiazm/nitq fiquru qrammatik, leksik yaxud semantik birləşmələrin köməyi ilə yaranır. Bu zaman sintaqmların söz sırası əks qayda ilə düzülür və simmetrik güzgü effekti yaradır.

"Parler en mangeant, manger en parlant" (Balzac).

L'antithèse – antiteza, təzad zidd mənalı iki söz və ya söz qrupu arasında kontrast yaradan üslubi fiqurdur. Antonim sözlərin köməyi ilə yaranan bu fiqur, cümlədə təzad yaradaraq bədii əsərlərə ekspressivlik verir.

Présente, je vous fuis, absente, je vous trouve (Racine).

L'oxymore – oksimor antitezanın bir növüdür. Semantik dəyərə görə bir-birinə zidd olan iki sözün birlikdə işlədilməsi nəticəsində yaranan üslubi fiqurdur.

Un affreux soleil noir d'où rayonne la nuit (V. Hugo). Ətrafa işıq saçan, paralaq günəşi «qara» adlandırmaqla daha təsirli ifadə yaradılmışdır.

Le zeugme – zoyqma cümlə və ya cümlə üzvlərini elə bir tərzdə birləşdirməkdən ibarət üslubi fiqurdur ki, birinci üzvdə və ya cümlədə ifadə olunan sifət və ya feil, təkrara ehtiyac olmadan eyni tərzdə digərlərinə də tətbiq edilsin.

L'air était plein d'encens et les prés étaient pleines de verdure əvəzinə, *L'air était plein d'encens et les prés de verdure* (V. Hugo) (Djabbarov, 2015, s. 279).

Bədii mətnlərdə fonetik səslərin müəyyən ahəngdə işlədilməsi ilə estetik, diqqəti cəlb edən ifadələr yaradılır.

L'alliteration – alliterasiya eyni samitin vurğulu şəkildə təkrar olunması ilə yaranan üslubi fiqurdur.

Tandis que les crachats rouges de la mitraille (Rimbaud).

L'assonance – səs uyğunluğu, ahəng eyni sait səsin təkrarından əmələ gələn fiqurdur.

Tout m'afflige et me nuit et conspire à me nuire (Racine).

La paronomase – paronomaziya müxtəlif mənalı, lakin oxşar səslənən sözlərin bir-birinə yaxın işlədilməsi ilə yaranan üslubi fiqurdur.

Et l'on peut me réduire à vivre sans bonheur.

Mais non pas me résoudre à vivre sans honneur (Corneille).

Claustration, castration (V. Hugo).

L'ellipse – ellipsis cümlədə bir və ya bir neçə sözün ixtisar olunmasından ibarət üslubi fiqurdur. Bədii mətnlərdə müəyyən situasiyalarda işlənən, qənaət prinsipinə əsaslanan cümlələr fikirləri daha yığcam ifadə etməyə xidmət edir.

Alors, quand dois – je commencer? – Ce soir, répondit l'obèse (Druon).

La question rhétorique – ritorik sual cavab tələb etməyən sualdır. Müəyyən situasiyalarda hiss, həyəcan, qorxu, təəccüb halında işlədilir.

Est – ce que l'évidence n'est pas complète, d'une clarté de plein jour? (E. Zola)

Nəticə

Bədii mətnləri fiqurlarsız təsəvvür etmək qeyri-mümkündür. Bədii mətnlərdən gətirilmiş nümunələrdən də göründüyü kimi, bütün fiqurlar əsərə emosionallıq, obrazlılıq vermək, ya oxucunun diqqətini cəlb etmək, ya da onu intizarda saxlamaq, əsərin estetik dəyərini artırmaq üçün istifadə olunur. Fiqurların yaranmasına səbəb kimi öncə sözlərin geniş məna imkanlarının olduğunu göstərmək olar. Fiqurlar sözlərin mənalarının dəyişməsi, köçürülməsi, sözlərdə müəyyən səslərin bir-birini izləməsi, cümlələrin müəyyən qayda-qanunlardan kənara çıxması ilə yaranır. Yazıçı öz üslubuna, əsərin janrına görə bu fiqurlardan istifadə edərək emosional-estetik ifadələr yaradır. Qeyd edək ki, fransız dilçilik ədəbiyyatında fiqurlar çoxdur, yuxarıda qeyd olunanlar bədii mətnlərdə ən çox rast gəlinən fiqurlar hesab olunur.

Ədəbiyyat

1. Bailly, C. H. (1951). *Traité de stylistique française*.
2. Djabbarov, R. (2015). *La stylistique française*. Science and Education.
3. Fontanier, P. (1968). *Les figures du discours*. Flammarion.
4. Fromilhague, C. (1995). *Les figures de style*. Nathan.
5. Perrin, L. (1996). *L'Ironie mise en trope*.
6. Schaeffer, J. M. (2015). *La stylistique littéraire et son objet*.
7. Schmitt, E. E. (2021). *Paradis Perdue*. Albin Michel.
8. Schmitt, E. E. (2021). *La Porte du ciel*. Albin Michel.

Daxil oldu: 10.06.2024

Baxışa göndərildi: 20.07.2024

Təsdiq edildi: 12.08.2024

Çap olundu: 30.08.2024